

ПРО ЕТНІЧНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ ОЛЬВІЇ В ПЕРШІ СТОЛІТТЯ НОВОЇ ЕРИ

В. В. Крапівіна

Стаття присвячена проблемі етнічного складу населення Ольвії в перші століття нової ери. Автор намагається вирішити питання, переважно скіфи чи сармати дали значну кількість іраномовних імен у ольвійських написах.

Проблемі етнічного складу населення Ольвії присвячена значна кількість наукових праць. Багато дослідників більшою або меншою мірою торкалися цього питання. Однак вказана проблема все ще далека від остаточного вирішення. Існуючі точки зору різноманітні і часто взаємовиключні. Мабуть, це підкреслює складність проблеми та її неоднозначність. В цілому, це окремий випадок загальної проблеми взаємозв'язку археологічних даних з етносом.

Наявність значної кількості іраномовних імен у написах Ольвії I—III ст. н. е., карбування монет варварських царів Фарзоя та Інісмея, знахідки окремих предметів із сарматськими знаками, повідомлення Діона Хрїстостома про те, що у відбудовані після гетської навали грецькі міста наринула маса варварів — все це дало підстави для висновків про наявність варварського елемента у складі громадянської общини Ольвії в перші століття нашої ери. Але на присутність цього варварського елемента та його характер існує кілька точок зору. Перші дослідники історії Ольвії вважали, що він був досить значним і пов'язували його із скіфами. Так В. Ф. Міллер відзначає значний іранський елемент у Ольвії, який пов'язує зі скіфами-орачами Геродота, але при цьому підкреслює, що від предків¹ вони зберегли тільки варварські імена. В. В. Латишев відзначає, що варвари увійшли до складу громадянської общини та повністю розчинилися в ній, але при цьому надали їй «особливого смаку». Це були кілька скіфських еллінізованих сімей, з яких почалося змішування еллініського та варварського елементів². Пізніше думки дослідників розділяються. Одні продовжують додержуватися точки зору, згідно якої зростає скіфський прошарок, найбагатші представники якого одержують політичні права та беруть участь в управлінні державою. Інші пишуть про скіфо-сарматський вплив, не розділяючи ці племена та підкреслюючи при цьому сарматизацію Ольвії⁴, або просто зазначають, що тривале перебування ольвіополітів у варварському осередку на північ від міста залишило свій слід⁵. Частина дослідників пов'язує іраномовні імена з Ольвії із сарматами⁶. Найбільшого розвитку гіпотеза сарматського походження іранських імен з Ольвії набула у працях А. С. Русясової, яка вважає, що на початку II ст. н. е. частина сарматського племені сіраків разом з групою боспорських прихильників роду Мітрідата оселилась в Ольвії та склала єдину громадянську общину з ольвіополітами⁷.

Проте, на наш погляд, появу іранських та греко-іранських імен у ольвіополітів слід пов'язувати перш за все не з включенням сарматів або інших варварів до складу їх общини, а з тривалим процесом еллінізації та асиміляції оточуючих Ольвію скіфів, які тепер вважали себе еллінами. Вони взяли участь у відбудові міста після гетської навали та стали його громадянами. Розглянемо цю тезу докладніше залучаючи всі наявні джерела.

Із літературних джерел ми маємо тільки XXXVI Борисфенітську промову Діона Хрїстостома, ритора із Віфінії, який відвідав Ольвію наприкінці I ст. н. е. Крім вищезгаданого повідомлення про масу варварів, що наринули у відбудовані грецькі міста Північно-Західного Причорномор'я, він описує одяг ольвіополітів, що має скіфський характер: це штани та чорні плаші; відзначає недостатньо чисту грецьку мову мешканців Ольвії. Водночас, Діон вважає ольвіополітів еллінами за характером, у зовнішності яких багато іонічного, усі вони на давній манер мали довге волосся та бороду, шанували грецьких богів Ахілла та Зевса, полюбляли та вивчали Гомера, а деякі і Платона (Ог.,

XXXVI). Немає в Діона жодних згадок про варварів у межах міста, що він неодмінно зробив би, маючи для цього будь-яку основу⁸. Нічого не повідомляє він і про етнічні відмінності мешканців міста. Так само як і Діон у ольвіополітів, деяку нечистоту грецької мови та варварський костюм відзначав Овідій на початку I ст. н. е. у Томах. При цьому епіграфічні пам'ятки цього часу у Томах загалом не дають відхилень від норми грецької мови⁹. Можливо, спостерігається свосвідна вимова та деякі фонетичні особливості, які не фіксуються при написанні¹⁰. В. В. Латишев відзначає у ольвійській епіграфіці певні «своєрідні особливості», однак, хоча «вимова ольвіополітів була вже далека від давньоеллінської чистоти, але її особливості були такі ж, які ми спостерігаємо і у інших греків того часу»¹¹. Запозичення ж «варварського» костюму мешканцями античних міст та поселень Північного Причорномор'я пояснюється тим, що він більше відповідав місцевим кліматичним умовам. При цьому вони зробили штани та кафтан вужчими. Проте, як би не зображували вони себе у походах, у сценах загробного пиру померлий завжди одягнений у типове грецьке вбрання¹².

Інша категорія джерел — епіграфічні. В ономастиці Ольвії фіксується значна кількість «варварських» імен. У найвпливовіших її громадян зустрічаються, крім грецьких, іранські, фракійські та змішані імена. Згідно проведених досліджень, з 264 ольвійських імен грецькими є 89, іранськими — 60, фракійськими — 3, греко-іранськими — 64, греко-римсько-іранськими — 17, римсько-іранськими — 3, нез'ясованого походження — 20¹³.

Але в зв'язку з цим відзначимо, що вживання запозичених власних імен безумовно свідчить про вплив іншомовної стихії, але не може тлумачитися як наслідок поєднання різноетнічних елементів в межах одного середовища. Слід відокремлювати мовну приналежність імен та етнічність¹⁴. Власні імена іноді запозичуються одним народом у іншого, тому це джерело не може бути пріоритетним при розв'язанні складних проблем етносу¹⁵. Такий значний відсоток іраномовних імен зустрічається тільки у написах Танаїса та Ольвії, що все ж таки свідчить про наявність тут іраномовного елемента. Проте, це могло бути пов'язане як зі скіфами, так і сарматами, оскільки обидва народи — іраномовні. Розподіл імен на скіфські та сарматські досить умовний. Вони мають спільні фонетичні та словотворчі ознаки¹⁶. Так, наприклад, іраномовні імена Танаїсу В. Ф. Міллер пов'язував із сарматами тільки тому, що, згідно повідомлень давніх авторів, вони мешкали у цьому регіоні. Іранські ж імена того ж типу з Тіри, Ольвії, Пантікапею він пов'язував із іранським походженням скіфів-орачів Геродота¹⁷. Зазначимо також що ці імена належали аристократичній верхівці міста, яка зберегла від предків тільки їх. Посадових відмінностей між громадянами з грецькими, змішаними та «варварськими» іменами не спостерігається. Самі мешканці Ольвії, ймовірно, як з грецькими так і з іранськими або змішаними іменами почували себе еллінами: вони займали посади архонтів, стратегів, агораномів та навіть жерців, шанували грецьких богів Зевса, Гермеса, розмовляли грецькою мовою. Таким чином, ставлення громадян Ольвії до строкатої суміші імен було індиферентним. Не виключено, що громадяни чисто грецького походження могли давати своїм синам негрецькі імена при значному поширенні останніх. Але це стає можливим тільки при одночасному входженні великої кількості «варварів» до складу громадянської общини та їх повному змішанні з громадянами чисто грецького походження, щоб «варварський» елемент розчинився в грецькому, надав йому особливого відтінку¹⁸. Це могло трапитися, на думку В. В. Латишева, при відбудові Ольвії після гетської навали, коли її мешканці для більшого зміцнення уз «могли прийняти до свого середовища кілька скіфських, більш чи менш еллінізованих сімей, які бажали придбати міцну ослість в їх місті, та дарувати їм громадянські права»¹⁹. Але на нашу думку, цей процес був значно тривалішим, ніж це здавалося В. В. Латишеву.

Отже, велику кількість іраномовних імен в ономастиці Ольвії слід пов'язувати з раніше еллінізованим населенням Ольвійської хори. Це первинно іраномовне населення — скіфи — перейняло протягом кількох століть співіснування з греками античну культуру. Ймовірно поступово воно стає однорідним в етнічному плані за рахунок змішаних шлюбів. Має місце процес еллінізації варварів, а не варваризації еллінів, як вважають деякі дослідники. Відображенням цього процесу стає поява нижньодніпровських городищ наприкінці III — початку II ст. до н. е., майже одночасно з припиненням життя на

поселеннях ольвійської периферії. Вони відрізняються від скіфських поселень IV ст. до н. е. сильною еллінізацією. Їх матеріальна культура, структура поселень, домобудівництво, характер господарства дуже схожі з античними. Ймовірно, мешканці Ольвії та поселень її периферії становили основну частину населення цих городищ²⁰. Ймовірно, більшість тих, що залишилися в живих після гетської навали ольвіополітів укрилася саме на нижньодніпровських городищах, сприяючи ще більшій їх еллінізації.

Однак, наприкінці I ст. до н. е. почалося просування на захід сарматських племен, була зруйнована частина нижньодніпровських городищ, на інших були збудовані оборонні мури²¹. При цьому сармати, зачепивши ці городища, пройшли значно північніше спустошеної гетами Ольвії²².

Внаслідок цього наприкінці I ст. до н. е. в районі Ольвії складаються більш сприятливі умови життя, ніж на Нижньому Дніпрі. Починається відродження Ольвії та поселень її хори. Певну роль у поверненні ольвіополітів на старе місце відіграло також усвідомлення ними своєї єдності. Діон підкреслює патріотизм мешканців Ольвії та їх безумовну повагу до всього грецького (Ог., XXXVI). Не ольвіополіти прийняли до свого середовища кілька скіфських, певною мірою еллінізованих сімей та дарували їм громадянські права, як писав В. В. Латишев, а колишні мешканці Ольвії та її округи, а також їх нащадки (бо життя на городищі було перерване десь на 20—30 років!), разом з населенням нижньодніпровських городищ відбудовують місто та створюють спільну громадянську общину.

У зв'язку з цим значаю, що невелика кількість «варварських» імен в ономастиці Ольвії VI—I ст. до н. е. свідчить не про відсутність певної кількості спочатку суто варварського, потім еллінізованого населення, а про його низький соціальний стан. Як відомо, епіграфіка в основному вміщує імена аристократичної верхівки міста²³. У догетській Ольвії еллінізовані варвари не входили до складу громадянської общини міста, яка являла собою досить замкнену структуру. Положення, як ми бачимо, змінилося тільки після гетської навали, в результаті якої була значною мірою зруйнована громадянська община Ольвії. Вона формується заново. Права та обов'язки колишніх та нових її членів рівні, тому у написах Ольвії ми не спостерігаємо різниці між особами з грецькими, варварськими або змішаними іменами. При цьому слід підкреслити, що Ольвія повністю зберігає полісну структуру, тут функціонували всі головні органи полісної демократії²⁴. Комплекс її матеріальної культури загалом залишається античним²⁵. Переважає грецька основа і в духовній культурі ольвіополітів. Вплив скіфських, сарматських, фракійських елементів не значний, має епізодичний характер²⁶. Відсутні суттєві зміни і в поховальному обряді, поховальні комплекси свідчать про етнічну однорідність населення²⁷. Як писав В. Ф. Міллер, іранські імена належали грецьким громадянам, які зберегли від предків тільки «варварські» імена²⁸. А. Вонсович дещо ускладнює та невірно трактує картину, коли пише, що в Ольвії цього часу найважливішу роль відіграють маленькі групи землевласників, частково скіфського та сарматського походження²⁹.

Як ми вже відзначали, частина дослідників пов'язує появу іранських імен в ольвійській епіграфіці не з раніше еллінізованим осілим скіфським населенням, а з кочовим або напівкочовим сарматським, яке з'являється в цей час у Північно-Західному Причорномор'ї. Ця думка також аргументується тим, що в Ольвії було знайдено окремі предмети з сарматськими знаками: 4 дзеркала, флакон, гривна, кинджал з кільцевим навершям, а також чотири кам'яні плити³⁰. Особливої згадки заслуговують мармурові скульптури левів архаїчного часу, вкриті сарматськими знаками та невеликими заглибленнями. Вони були знайдені в кургані римської доби у північній частині Ольвії. Ймовірно, використовувались у релігійно-культурних цілях, знаки були нанесені неодноразово та різними особами³¹.

Слід також згадати, що з середини I ст. н. е. у Ольвії карбували свої монети варварські царі Фарзой та Інісмей. Характер їх взаємовідносин із Ольвією трактується по-різному, проте частіше пов'язується з її підкоренням варварам. Цих царів довгий час вважали правителями скіфів³². Однак, за переконливою аргументацією П. Й. Каришковського, вони були царями сарматських племен, а не кримських скіфів. На користь цього свідчить те, що на золотих монетах Фарзоя та срібних Інісмея присутня сарматська тамга, а аналіз топографії знахідок цих монет вказує на локалізацію царства Фарзоя

та Інісмея на північний захід від Ольвії, а не в Криму³³. Питання про ворожість Фарзоя до Ольвії та її насильницьке захоплення викликає сумнів у П. Й. Каришковського, однак, визнання ольвіюполітами верховної влади Фарзоя здається очевидним. Числові диференти на монетах царя та міських він пов'язує з «ерою Фарзоя» в Ольвії, що здається йому цілком переконливим на тлі загальної сарматизації міста³⁴. На думку П. Й. Каришковського, далі розвинуто М. Б. Щукіним, царство Фарзоя, а потім Інісмея протистояло проникненню Риму в регіон³⁵. Цю останню тезу повністю підтримує і розвиває А. С. Русяєва. Вона вважає, що Фарзой був сином сіракського царя Дзорсина, Ольвія перебувала не в політичній, а до деякої міри економічній залежності від нього. На початку II ст. н. е. сіраки з групою боспорських прихильників роду Мітрідата оселилися в Ольвії, де становили єдину громадянську общину з еллінами. Вони залишили сліди свого перебування, на думку А. С. Русяєвої, в антропоніміці та культурі Ольвії³⁶.

Однак матеріали, які вже згадувалися вище, не підтверджують факту сарматизації Ольвії. При цьому під сарматизацією ми розуміємо значні зміни характеру матеріальної та духовної культури населення міста у зв'язку з появою ряду рис, характерних для сарматського суспільства. Наявність окремих елементів та предметів, які пов'язуються із сарматами, свідчить сама по собі тільки про різноманітні контакти між ольвіюполітами та сарматами. Їх важко заперечувати, навіть топографія сарматських пам'яток показує, що з середини I ст. н. е. вони розміщуються навколо Ольвійської держави³⁷. Згідно повідомлення Діона Хрисостома історична ситуація в районі Ольвії була досить складною. Місто постійно зазнає нападів, в його околицях кочують сармати та скіфи. Повідомляючи про мешканця Ольвії Каллістрата Діон підкреслював, що той багато савроматів або убив, або взяв у полон. Потім він описує один з набігів скіфів, які вбили вартових, що заставилися, а інших, можливо, забрали у полон. Ворота були замкнені, на стіні був вивішений військовий прапор. Ольвіюполіти, що зібралися послухати промову Діона, майже всі були озброєні (Ог., XXXVI). Можливо, Діон трохи згущує барви, однак, згідно епіграфічних даних, ольвіюполіти неодноразово відправляли посольства до скіфів та сарматів, щоб за допомогою дарів або данини відвернути набіги на місто³⁸. Це їм, очевидно, вдалося, бо Діон називає гетський розгром міста останнім. Крім того, відвідавши місто невдовзі після тривалого карбування тут монет Фарзоя та Інісмея, він зовсім не згадує про підпорядкування його скіфам або сарматам (Ог., XXXVI). Здається малоімовірним, щоб він не згадав цей важливий факт історії міста, приділивши особливу увагу взаємодіючим Ольвії з оточуючими племенами.

Слід також відзначити, що в I ст. н. е. мідні монети Ольвії зберігають характер монет автономного міста. За епіграфічними пам'ятками, вона залишалася самостійною державою із звичайною полісною структурою.

На наш погляд, весь комплекс розглянутих даних свідчить про відсутність насильницького захоплення Ольвії та прямого її підпорядкування правителям сарматів Фарзоя, а потім його сину Інісмею³⁹. Швидше був використаний монетний двір Ольвії⁴⁰. Як ми бачимо, ольвіюполіти та сармати тривалий час співіснують у безпосередній близькості один від одного. Сармати майже постійно з'являються на хорі Ольвії, а також, ймовірно, і в самому місті. Карбування монет царів Фарзоя та Інісмея в Ольвії протягом кількох десятків років навряд чи було можливе без періодичних візитів їх зі свитою або їхнього найближчого оточення до міста. При цьому, вірогідно, вони залишали супроводжуючих осіб за стінами міста, як це робив колись легендарний Скіл. Не виключено, що саме цим можна пояснити появу сарматських знаків із заглибленнями на грецьких скульптурах левів (див. вище), а також на вапнякових плитах. За таких умов стає зрозумілою поява в Ольвії сарматських імен та окремих предметів з їх знаками.

Однак, це ще не дає підстав вважати, що значна кількість сарматів могла входити до складу ольвійської громадянської общини. Цьому суперечить навіть характер сарматського суспільства. Для описуваного часу існування сарматської культури в Північному Причорномор'ї воїнські поховання становлять 1/4—1/5 всього масиву, 86% чоловічих поховань містять зброю, що свідчить про те, що — це кочовики ранньокласового суспільства, а не скіфи⁴¹. Не слід абсолютно заперечувати можливість осідання з часом у Ольвії незначної кількості сарматів. Однак воно не було провідним у житті міста, ці

сармати не могли дати таку кількість іраномовних імен в ономастиці Ольвії, створивши верхівку місцевої влади.

Дослідження показали, що загалом антропологічний тип мешканців Ольвії слід пов'язувати з понтійським варіантом середземноморської раси. При цьому спостерігається близькість за рядом диференціюючих ознак із грецькими та скіфськими черепами та значні відмінності від римських та сарматських⁴².

Крім того, в останні роки з'явилися нові переконливі дані про те, що Фарзой та Інісмей були правителями аорсів, які пересувалися у Північно-Західне Причорномор'я з районів Подоння — Нижнього Поволжя. Інісмей був похований у верхів'ях Дністра⁴³. Відома також знахідка під Мангупом фрагменту ольвійського декрету, в якому згадуються посольства до гегемонів Мезії, до якихось союзників та великих царів Аорсії⁴⁴. Все це спростовує точку зору А. С. Русяєвої, що Фарзой та Інісмей були правителями сіраків, які оселилися в Ольвії разом з боспорцями, прихильниками Мітрідату⁴⁵.

Як відомо, аорси взяли участь у римсько-боспорській війні на боці Риму, а сіраки — на боці Мітрідата. Не виключено, що аорси після перемоги Риму були переселені ближче до Дунайського кордону з метою його зміцнення. Можливо, на них була також покладена функція охорони та захисту Ольвії. Вона здійснила карбування золотих монет Фарзою, право на яке дарував йому Рим.

При такому розгляді історичної ситуації стає очевидним, що взаємовідносини Ольвії з сарматами мали складний характер. Контакти їх були досить тісними, але не настільки, щоб останні могли увійти до складу громадянської общини Ольвії і за досить короткий проміжок часу стати натуралізованими громадянами. На наш погляд, це значно зрозуміліше стосовно давніх сусідів Ольвії — скіфів.

Примітки

¹ Миллер В. Ф. Эпиграфические следы иранства на юге России // ЖМНП. — СПб., 1886. — № 247. — С. 232—282.

² Латышев В. В. Исследования об истории и государственном строе города Ольвии. — СПб., 1887. — С. 115—120, 172—182, 186—189.

³ Славін Л. М. Ольвія. Місто // Археологія УРСР. — К., 1971. — Т. II. — С. 284.

⁴ Гайдукевич В. Ф. История античных городов Северного Причерноморья (краткий очерк) // АГСИ. — 1955. — С. 57, 63; Wasowicz A. Olbia Pontique et son territoire. — L'aménagement de l'espace. — Paris, 1975. — P. 116, 117.

⁵ Анохин В. А. Монеты античных городов Северо-Западного Причерноморья. — К., 1989. — С. 57, 58.

⁶ Книпович Т. Н. Население Ольвии в VI—I вв. до н. э. по данным эпиграфических источников // МИА. — 1956. — № 50. — С. 134, 135; Карышковский П. О. О монетах царя Фарзою // Археологические памятники Северо-Западного Причерноморья. — К., 1982. — С. 74.

⁷ Русяева А. С. До історії взаємовідносин Ольвії з сарматами // Проблеми історії та археології давнього населення УРСР. Тези доп. Одеса, жовтень 1989. — К., 1989. — С. 192, 193.

⁸ Латышев В. В. Указ. соч. — С. 188; Подосинов А. В. Овидий и Причерноморье: опыт историко-лингвистического анализа поэтического текста // Древнейшие государства на территории СССР. — М., 1984. — С. 145.

⁹ Подосинов А. В. Указ. соч. — С. 153.

¹⁰ Корпус боспорских надписей. — Л., 1965. — С. 797.

¹¹ Латышев В. В. Указ. соч. — С. 177.

¹² Цветаева Г. А. Одежда и украшения // Археология СССР. Античные государства Северного Причерноморья. — М., 1985. — С. 236.

¹³ Латышев В. В. Указ. соч. — С. 173—176; Книпович Т. Н. Указ. соч. — С. 134, 135; Трещева Ю. Н. Пропосография должностных лиц Ольвии I—III вв. н. э. // ВДИ. — 1977. — 4. — С. 156—182.

¹⁴ Білецький А. О. Про власні імена з ольвійських написів // Археологія. — 1957. — XI. — С. 21, 25.

¹⁵ Миллер В. Ф. Указ. соч. — С. 236.

¹⁶ Абаев В. И. Осетинский язык и фольклор. — М.-Л., 1949. — Ч. I. — С. 149.

¹⁷ Миллер В. Ф. Указ. соч. — С. 280.

- ¹⁸ Латышев В. В. Указ. соч.— С. 173, 174.
- ¹⁹ Там же.— С. 188.
- ²⁰ Вязьмитина М. І. Золота Балка.— К., 1962.— С. 112, 113; Wasowicz A. Op. cit.— P. 116, 117; Гаврилюк Н. А., Абикулова М. Й. Позднескифские памятники Нижнего Поднепровья.— К., 1991.— препринт.— С. 30.
- ²¹ Погребова Н. Н. Позднескифские городища на Нижнем Днепре // МИА.— 1958.— № 64.— С. 236; Вязьмитина М. І. Вказ. праця.— С. 113.
- ²² Симоненко А. В. Ольвия и сарматы // Проблемы исследования Ольвии. Тез. докл. и сообщ. семинара.— Парутино, 1985.— С. 74.
- ²³ Книпович Т. Н. Указ. соч.— С. 119—131.
- ²⁴ Карышковский П. О. Ольвия и Рим в I в. н. э. // Памятники римского и средневекового времени в Северо-Западном Причерноморье.— К., 1982.— С. 6 и сл.
- ²⁵ Крапивина В. В. Ольвия в первые века нашей эры (по данным археологии) // Автореф. дисс. ... канд. ист. наук.— К., 1988.— 18 с.
- ²⁶ Русяева А. С. Негрецькі елементи в релігії Ольвії римського часу // Археологія.— 1982.— № 37.— С. 5, 6; Русяева А. С. О культурной жизни Ольвии послегетского времени // Античная культура Северного Причерноморья в первые века нашей эры.— К., 1986.— С. 19—23.
- ²⁷ Козуб Ю. И. История развития западной окрестности Ольвии (Предградье и некрополь: конец VI в. до н. э.— середина III в. н. э.) // Проблемы исследования Ольвии. Тез. докл. и сообщ. семинара.— Парутино, 1985.— С. 38; Герцигер Д. С. Материалы из римского некрополя Ольвии в Эрмитаже // Там же.— С. 17.
- ²⁸ Миллер В. Ф. Указ. соч.— С. 236.
- ²⁹ Wasowicz A. Op. cit.— P. 117.
- ³⁰ Соломоник Э. И. Сарматские знаки Северного Причерноморья.— К., 1959.— С. 17, 30, 31, 36, 42, 120—123, 126, 127, 130, 131, 143—146; Денисова В. И. Памятник с сарматскими знаками из Ольвии // Проблемы античной культуры. Тез. докл. Крымской науч. конф.— Симферополь, 1988.— Ч. III.— С. 237; Симоненко А. В., Лобай Б. И. Сарматы Северо-Западного Причерноморья в I в. н. э.— К., 1991.— С. 86.
- ³¹ Соломоник Э. И. Указ. соч.— С. 29, 87—97.
- ³² Латышев В. В. Указ. соч.— С. 160, 161; Зограф А. Н. Римские монеты из Ольвии // ИГАИМК.— 1930.— VI.— Вып. 4.— С. 137; Гайдукевич В. Ф. Указ. соч.— С. 61 та ін.
- ³³ Карышковский П. Й. З історії греко-скіфських відносин у Північно-Західному Причорномор'ї // АП УРСР.— 1962.— Т. II.— С. 117—120; Карышковский П. О. О монетах царя Фарзоя // Археологические памятники Северо-Западного Причерноморья.— 1982.— С. 73—79.
- ³⁴ Карышковский П. О. О монетах...— С. 73—79; Карышковский П. Й. З історії...— С. 117—119; Карышковский П. О. Монеты Ольвии.— К., 1988.— С. 108.
- ³⁵ Карышковский П. О. О монетах...— С. 73—75; Щукин М. Б. Царство Фарзоя. Эпизод из истории Северного Причерноморья // Сообщения Государственного Эрмитажа — 1982.— XXVII.— С. 35—37.
- ³⁶ Русяева А. С. До історії взаємовідносин Ольвії з сарматами // Проблеми історії та археології давнього населення Української РСР. Тези доп. Одеса, жовтень, 1989.— К., 1989.— С. 192, 193.
- ³⁷ Симоненко А. В., Лобай Б. И. Указ. соч.— С. 86.
- ³⁸ Латышев В. В. Указ. соч.— С. 190.
- ³⁹ Крапивина В. В. Указ. соч.— С. 15; Симоненко А. В., Лобай Б. И. Указ. соч.— С. 86.
- ⁴⁰ Анохин В. А. К вопросу об ольвийской эре // ИС.— 1971.— 4.— С. 91.
- ⁴¹ Симоненко А. В. Военное дело населения Степного Причерноморья в III в. до н. э.— III в. н. э. // Автореф. дисс. ... канд. ист. наук.— К., 1987.— С. 11—13.
- ⁴² Покас П. М. К антропологии населения Ольвии в первых веках н. э. // Актуальные проблемы археологических исследований в Украинской ССР. Тез. докл. Респ. конф. молодых ученых.— К., 1981.— С. 87. Дякую Т. О. Назаровій за інформацію з ще неопублікованої статті «До антропологічної характеристики населення Ольвії та Березані», в якій вона простежує наявність населення з близькими ознаками в перші ст. н. е. на широкому терені Північного Причорномор'я. Особливо близькі ознаки спостерігаються у населення Ольвії та Нижнього Дніпра.
- ⁴³ Симоненко А. В., Лобай Б. И. Указ. соч.— С. 71—75, 84—86.
- ⁴⁴ Сидоренко В. А. Фрагмент декрета раннеримского времени из раскопок под Мангуном // Проблемы античной культуры.— Тез. докл. Крымской науч. конф.— Симферополь, 1988.— Ч. I.— С. 86, 87. Виноградов Ю. Г. Ольвия и Траян // Восточная Европа в древности и средневековье. Проблемы источниковедения.— Тез. докл.— М., 1990.— С. 27—32.
- ⁴⁵ Русяева А. С. До історії...— С. 192.

ОБ ЭТНИЧЕСКОМ СОСТАВЕ НАСЕЛЕНИЯ ОЛЬВИИ В ПЕРВЫЕ ВЕКА НОВОЙ ЭРЫ

Наличие значительного количества иранских имен в эпиграфике Ольвии I—III вв. н. э., чеканка монет варварскими царями Фарзоем и Инисмеем, находки отдельных предметов с сарматскими знаками, а также сообщение Диона Хрисостома о нахлынувшей в греческие города массе варваров — все это дало основание для выводов о наличии варварского элемента в составе гражданской общины Ольвии. Однако, его степень и характер определяются по-разному.

Автор считает, что появление иранских и греко-иранских имен у ольвийских граждан следует связывать с достаточно длительным процессом эллинизации окружавших Ольвию скифов. После гетского разгрома, вероятно, именно в их среде нашли пристанище оставшиеся в живых ольвиополиты. В конце I в. до н. э. они вместе восстанавливают город и заново создают его гражданскую общину. Ольвия по своей сути является обычным античным полисом, комплексе материальной и духовной культуры которого в основном остается эллинским. Данные некрополя свидетельствуют об этнической однородности населения. Согласно антропологическим данным в Ольвии представлен понтийский вариант средиземноморской расы, обнаруживающий сходство по дифференцирующим признакам со скифами и отличия — от сарматов.

Контакты с сарматами, безусловно, существовали, однако они носили достаточно сложный характер. Маловероятно, чтобы последние могли войти в состав гражданской общины Ольвии и за достаточно короткий срок стать ее натурализованными гражданами. Это гораздо более понятно относительно давних соседей Ольвии — скифов.

V. V. Kravivina

ABOUT THE ETHNIC COMPOSITION OF THE POPULATION IN OLBIA IN THE FIRST CENTURIES A. D.

A considerable amount of Iranian names in epigraphy of Olbia in the 1st-3d cent. A.D., coinage by barbarian tsars Pharzoi and Inismei, findings of certain things with Sarmatian symbols, as well as evidence of Dio Chrysostom about the masses of the Barbarians rushed into Greek towns, gave grounds for conclusion about the presence of the Barbarian element in the composition of the civil community of Olbia. But its level and type are determined differently.

The author considers that the appearance of Iranian and Greek-Iranian names of Olbian citizens is to be associated with a rather long-time process of Hellenization of the Scythians surrounding Olbia. It was, probably, that surroundings, where the Olbiopolites who survived the defeat caused by Getes found their refuge. At the end of the 1st cent. B.C. they all restore the town and renew its civil community. Olbia, in its essence, remains a conventional antique polis with Hellenic material and spiritual culture. Data obtained from the necropolis show ethnic homogeneity of the population. Anthropological data show that in Olbia there was a Pontian variant of the Mediterranean race showing similarity of differentiating indications with the Scythians and differences from the Sarmatians.

Contacts with the Sarmatians, undoubtedly, existed, but they were rather intricate. It is unlikely that the Sarmatians were enrolled into the civil community of Olbia and became its naturalized citizens for rather a short period. It is much more probable as related to the Scythians, old neighbours of Olbia.